pretiosis; tot firmis eternum tremes, tantaque dulcedinis avidam, amarum, ingratumque permanes. Sed verô beatae animae post tot adversa felices, tot cladibus illibate, Patrem rogetis per Filium, spiritum ve Paraclitum, ut liberandi exilio, Deo fruamur vobiscum.

Amén

NAIXEMENT I EVOLUCIÓ DEL CARLISME A LA MALLORCA DEL SEGLE XIX*

Miquel Ferrer i Flórez

1 - Introducció

Al llarg dels meus estudis de la història quan apareixia i assimilava l'essència del carlisme, sempre m'impressionava un hàlit poètic que me duia al món de la fantasia, al contemplar l'aspecte seriós i romàntic dels caps carlistes, dins la boira un poc esfumada dels seus seguidors, o el record de qualque fet d'armes, com aquell dibuix on apareixen D. Alfons Carles amb la seva esposa Dª Mª de les Neus de Braganza, quan es divisa, borrosa, la ciutat de Conca, i ells dos eren figures destacades i encisades en la direcció de la guerra. Igualment es pot percebre aquesta visió al contemplar la figura d'aquell mallorquí, Eudald Sastre de O'Ryan, *brigadier del ejército real*, ple de serè i ferm posat, vestit amb l'uniforme carlista -boina amb la borla al seu cap-, que el nostre gran pintor mallorquí Ankerman, sabé representar admirablement, amb l'ornat d'un paisatge adequat, on es distingeixen, llunyanes, les tropes dels voluntaris carlins.

El carlisme es un terme emblemàtic en el segle XIX. Sovint apareix al centre de polèmiques històriques i encara periodístiques o d'exposicions d'opinió, i és enaltit per uns i denigrat per altres, de manera, a vegades idealitzada o de detracció i que ambdues apreciacions entenebreixen la seva vertadera esència i concepció.

No es pot negar, que el nom de "LA CAUSA" -paraula utilitzada pels seus adictes per designar tot el món d'idees polítiques, monàrquiques i fins i tot religioses, ens sembla avui enrevoltat d'una certa nebulosa que es mou entre la utopia, l'idealisme i la política, inspirant-nos una atracció de simpatia vers als que defensaren, sacrificaren o moriren, amb heroïcitat admirable i durant vàries generacions, tota una concepció de la vida, tota una forma de govern i per damunt tot les idees glorioses de Déu, Pàtria, Furs i Rei.

Avui, quan són perdudes "naus i galeres", com diu la glosa popular mallorquina, es pot, tal volta, judicar amb una certa equanimitat el carlisme i així es pot reviure, entre cendra i pols, tot allò que significà el nom quasi sagrat de "LA CAUSA".

* Conferència pronunciada a l'Acadèmia el dia 27 de juny de 2002.

2 - Origen del carlisme. Component polític

El nom gairebé de carlisme que li ha esdevinut al llarg dels temps representa la síntesi d'un conjunt de conceptes de diversa índole, però aunats baix d'aquesta paraula: així hem de mencionar la ideologia primària, l'integrisme, el tradicionalisme. Tots ells aporten nuclis diversos que en el futur es concretaràn en el carlisme.

El component ideològic primari o original es sintetitza en la defensa del absolutisme borbònic (*l'Ancien Régime)*, precisament en quant és oposat i enfrontat a tot el món que representa la Revolució Francesa. És l'arrel sistemàtica de ruptura amb tot el que ell significa. Aquesta esmentada ideologia i la profunda confrontació amb l'enciclopedisme condueix a una concrecció teològica de dogmatisme i de moral que la història coneix amb el nom d'integrisme, vocable que a altres temps i cultures, significarà la defensa ferma de l'essència del pensament representatiu d'una ideologia determinada. L'integrisme féu una defensa heroica de les veritats fonamentals característiques del cristianisme. La recerca de les arrels d'aquesta actitud dugué a valorar tot el que la tradició guardava com a patrimoni ben estimat i és indubtable que el romanticisme entre el *volkgeist*, la religió, les antigues estructures històriques i les remembrances culturals caigué, con anell al dit, en els determinants abans esmentats. D'aquesta forma, absolutisme, integrisme i tradicionalisme es constitueixen en el trípode ideològic bàsic del carlisme.

Tan sols, mancava el nom unificador i una circumstància fortuïta el va crear: el problema successori a la corona d'Espanya, puix Ferran VII sense successió masculina deixà plantejada la qüestió al abolir la Llei Sàlica, promulgant la *Pragmática Sanción* de 1789 (elaborada, però no promulgada pel rei Carles IV), que havia estat aprovada per les Corts, a la qual s'hi incluia la derogació de *l'Auto de 1713* referent a la Llei Sàlica. Això ho féu Ferran VII el 29-III-1830. Així el grup que anomenam carlista, negà valor a aquesta determinació, al·legant que quan va néixer l'Infant D. Carles a 1788, la *Pragmática* no havia estat encara elaborada i per tant no tenia força legal de cap mena.

A més hi ha que considerar l'important component polític, és a dir, els successius canvis decidits per Ferran VII per deixar el trono dels seus avantpassats a la seva filla Mª Lluïsa Isabel (nascuda el 10 de maig de 1830), que aquí no interessa remembrar, ja que el grup absolutista esmentat es féu fort al voltant de la figura de D. Carles - el germà del Rei - que per altra banda expressava públicament aquestes idees, tot el contrari dels liberals que feren causa comuna defensant el trono d'Espanya per a l'Infanta Isabel i la seva mare la Regent Dª Mª Cristina.

La realitat és que la divisió política d'Espanya en dos partits, carlistes i liberals, era ja un fet notori ben apreciat dins la dècada dels anys vint, qüestió fácilment comprovable en els afloraments de ambdues ideologies, manifestats en conspiracions, sublevacions i altra mena d'intranquil·litat política, en les quals Mallorca s'hi vé a vegades mesclada.

Tot i amb això els dos grups polítics esmentats no logren assolir la unitat tan necessària pel triomf d'un o altre partit. El grup carlista es denomina *partido realista*, després de la denominació primera que va esser transitòria, de *Despotismo Ilustrado* i en ell es manifestaren dues opcions: la moderada que conservà aquest últim nom i l'extremista o grup dels *apostólicos* que fou la que s'imposà i promogué de fet la I Guerra Carlista (1833-1840).

En el camp liberal també es distingiren els moderats dels progressistes i aquests últims foren els que en definitiva governaren durant la part més decissiva de la guerra.

3 - El carlisme a Mallorca

Als segles XVIII i XIX, com a conseqüència del centralisme borbònic, les realitats polítiques tenen a les distintes regions i províncies d'Espanya una certa uniformitat emanada de les diverses ideologies polítiques que imperen dins tot el territori espanyol. Això pot impulsar a creure que es tracta d'un sucursalisme i a vegades d'un mimetisme respecte del centre o del govern nacional. En realitat és així i obeeix a un condicionament nacional, que determina aquesta certa uniformitat. Ben patent resulta tal fet, dins el món del liberalisme que és la tendència dominant, però també i en semblant intensitat dins el quadre del carlisme que era minoritari.

La presència del carlisme a Mallorca i l'impacte polític i social que ha significat dins la nostra història bé mereixen una atenció particular, puix malgrat que numèricament no constitueix un element decissiu a la vida mallorquina, sí ho ha significat dins un ordre qualitatiu, en el món de les idees i encara de projectes públics que si avui poden semblar utòpics, no ho foren així al originar-se. La simbiosi entre cristianisme i integrisme que dominà els primers quaranta anys de la centùria, deixà sentir la seva influència dins la pastoral de l'Església mallorquina on tingué un gran predicament i representà a un sector important de la societat i de la política.

El carlisme a Mallorca fins al temps actuals segueix un itinerari generalment dificultós on els cops de mar engrescats de la política comminen la petita nau continuament, però assolirà mantenir la flama de *la legitimidad*, en definitva LA CAUSA, amb una digníssima fidelitat. Dins aquesta llarga evolució es poden considerar cinq fases ben caracteritzades:

- Inici i creació (1814-1833)
- Consolidació i acció (1834-1870)
- Guerra i pau (1871-1909)
- Testimoni i possible adaptació (1909-1931)
- L'esforç per l'ideal i la descomposició

Les cinq fases mostren el camí testimonial i viu durant generacions que condueix al descompost preludi de la mort política[1].

[1] En aquesta conferència sols es tracten las fases referents al segle XIX i s'esmenta tot just la penúltima: Testimoni i possible adaptació.

4 - Inici i creació (1814-1833)

Aquesta primera fase correspon al regnat de Ferran VII i dins la problemàtica absolutisme-liberalisme es consolida l'opció absolutista que té les seves arrels en el pensament que tan àrduament defensaren en lluites enconades a la premsa i encara verbalment, figures ben destacades de l'Església mallorquina com Strauch, Puigserver, Prohens, Traggia, Daniel de Manzaneda entre altres, encoratjats pels elements civils contraris al liberalisme.

L'absolutisme es consolida durant la primera etapa de govern (1814-1820) del regnat de Ferran VII que a Mallorca coincideix amb el govern del Marquès de Coupigny. La implantació del règim liberal en el Trienni constitucional (1820-1823) amb una política vindicativa respetce als despropòsits efectuats durant l'etapa anterior, radicalitza posicions al esser corrents les arbitrarietats i disposar-se les primeres desamortitzacions eclesiàstiques. La supressió del Tribunal del Sant Ofici de la Inquisició i l'enderrocament de les seves instal·lacions amb el beneplàcit del bisbe liberal González Vallejo, anà aclarint posicions a la vegada que les enfortia. El malestar d'aquesta manera engendrat, desembocà en nombroses conspiracions i en un estat de tensió generalitzat. Ja a setembre de 1821 s'intentà organitzar un complot absolutista que la habilitat del Regidor de l'Ajuntament de Palma D. Josep de Troncoso i del Governador militar D. Jordi Truyols, lograren fer abortar. La simple arribada del Comte d'Espanya fou ocultada al màxim, puix encara que tenia permís reial, sols se li permeté desembarcar amb la seva esposa i una criada que passaren a Defla i el mateix comte tingué que anarse'n a Maó. No ajudaren gens a la tranquil·litat pública l'arribada de desterrats a Mallorca com D. Felix Mª Calleja del Rey, Comte de Calderón y Bruder entre d'altres. Els empresonaments eren freqüents com el del prevere D. Miquel Caimary que fou enviat a Menorca i Fr. Miquel Ferrer, el famós trinitari, que per haver escrit *Espíritu y bondad, pero mal uso de la Constitución Política Española*, se li obrí un procés que tingué lloc al convent de Sant Antoni de Palma, on acudí una gentada, puix era mirat amb simpatia per molta de gent [2].

La llista dels desterrats a les Balears anava incrementant-se. Així arribaren el Marquès de Mataflorida, el Baró d'Eroles que fugiren i col·laboraren després amb la futura *Junta Gubernativa* i ells mateixos havien de formar part de la *Regencia de Urgel*; D. Agustín Girón, Marquès de las Amarillas, D. José Rich, el coronel D. Antonio Puig i Luca amb seixanta més, i diversos caps militars com D. Ramón Díaz Ortega.

Aquestes figures destacades de l'absolutisme just amb la seva presència i empresonament, animaren als elements radicals mallorquins que anaren prenent força i consciència de la ideologia que professaven i era compartida d'una manera o altra per seguidors a la resta d'Espanya.

[2] Fou condemnat a dos anys de reclusió al Castell de Bellver i al final de 1823 va esser deportat a Eivissa.

Un primer brot d'aquesta nova situació es posà de manifest en l'alçament absolutista o realista de Campos i Llucmajor (1822) i el seu acabament tràgic consumat amb l'execució d'algunes penes de mort als caps de la conspiració Francesc Sastre, Joachim Obrador (a) Pere Ignaci i Guillem Clar. L'alçament fou el 1 de desembre de 1822. Llevaren la làpida de la Constitució, aixecaren barricades, armaren els veïns i maltrataren els membres dels *Voluntarios Nacionales*. Un petit destacament enviat des de Palma acabà amb aquelles il·lusions realistes. Però hi havia possiblement qualque cosa més, ja que una font històrica indica greus temors i recels: *Todavía no puede marcarse el caracter de esta insurrección ni estamos en el caso de creer que nada resta que hacer*[3]. Confirmen aquestes aprensions la remesa d'altres forces (una columna integrada per la Companyia de Milicies Nacionals i destacaments d'artilleria i cavalleria), al temps que a Palma es disposaven tres companyies de voluntaris del *Batallón de la Libertad*, dirigides pels capitans Josep Troncoso, Joan O'Ryan i Eugeni Mac Crohon, on hi figuraven homes joves i adults i fins i tot clergues. Massa forçes per a dominar el que certes fonts històriques designaven com un alçament de poca trascendència. L'execució de les penes al Camp de les Ànimes en el proper poble de Llucmajor, no tingué les simpaties dels habitants d'aquest poble, que hagueren de suportar el fort escarment aplicat.

També a Menorca i a Mallorca tota una sèrie de persones varen estar implicades amb les activitats del anomenat *Ejército de la Fe* i les de D. Manuel Pol de Quimbert. L'actuació del bisbe González Vallejo, del canonge D. Joan Muntaner i altres clergues liberals dividiren la clerecia mallorquina, que en gran majoria era contrària al liberalisme, la qual es sentí amparada a partir de 1824, quan nous bisbes, ara integristes, governaren la diòcesi de Mallorca.

Aquestes realitats esmentades coincidiren, com abans s'ha comentat, amb l'evolució i divisió dels partits polítics: liberalisme i realisme o *despotismo ilustrado* El primer es fracciona entre l'opinió moderada i la progressista (ambdues en la clara influència de les societats secretes, especialment la maçoneria) i l'altre - el realisme- es divideix també en dos grups: el realista moderat i el realisme apostòlic. Aquest últim, ja clarament *carlista*, puix veia en la figura de l'infant D. Carles, germà de Ferran VII, el seu cap natural al manifestar i defensar públicament aquest últim la citada ideologia.

No obstant fins aquí, es pot parlar sols d'absolutisme, no de carlisme propiament dit, ja que han de transcòrrer uns anys perquè D. Carles endureixi la seva actitut i sobretot que els seus partidaris extremistes - els apostòlics - fassin un cos més unit entorn a la figura del Pretendent.

El regnat de Ferran VII consolidà les dues postures polítiques i a més les seves divisions, si bé aquestes últimes aparegueren clarament expresses a partir de 1824. A Mallorca la radicalització liberal es mostra en el grup que tenia per lema CONSTITUCIÓN O MUERTE, amb la cinta de color verd, que ostentaven els seus

[3] Ban del Jutge de Primera Instància de Llucmajor al Comte de Montenegro, Capità General de les Balears.

seguidors ja des de 1822 entorn del periódic *El Atleta de la Libertad*. No és gens d'estranyar, que els realistes es reafirmassin en les seves opinions i utilitzassin els medis que el govern absolutista tenia. D'aquesta manera el nucli dels realistes es concretà entorn de dues institucions de govern, filles a la vegada de la política absolutista que es vivia i aplicava. Per una part la *Comisión Militar permanente ejecutiva* i per l'altra la creació del *Cuerpo de Voluntarios Realistas* que venia a esser el braç executor de la primera. La *Comisión Militar* quedà instal·lada el 7-II-1824 i el 29 de març es donaren les primeres instruccions per a formar el cos de *Voluntarios realistas*.

La primera fou presidida per D. Tomàs de Verí i Togores i la componien 15 persones, tots militars, dels quals eren mallorquins a més del President, el Coronel Sergent Major Marià Canelllas, els tinents coronels Miquel Lladó i Miquel Juan, i els retirats capità Joan Nogués, tinent Marià Montaner i Pere Joan Sastre que actuà de secretari. Tots eren simpatitzants del absolutisme encara que algun hagués col·laborat amb els liberals com D. Tomàs de Verí.

La política repressiva iniciada per ambdues institucions actuà en contra dels liberals però aquí no és possible tractar-ho. De la mateixa manera que durant el Trienni Liberal (1820-1823) es formà el cos de *Voluntarios Nacionales* del que formaren part sobretot liberals actius, el cos de *Voluntarios Realistas* l'integraren absolutistes declarats que integraren els primitius nuclis carlistes. A 1824 tingueren un reglament [4]. En 13 de desembre de l'any següent (1825), foren designats els caps i els oficials del cos que en total sumaven 106 membres, concentrats sobretot a Sóller (17), i Llucmajor (16) i a ambdues poblacions hi havia abanderats. A més s'ha de tenir en compte els caps que residien a Palma, el que constitueix un nucli per ventura el més important.

Les repressions polítiques foren nombroses especialment als primers anys de la *Dècada ominosa*, però disminuïren notablement a les darreries. No obstant, en aquests anys es formà el primer component ideològic del carlisme mallorquí integrat per una mescla d'absolutisme (*Ancien Régim*e) que es concreta amb l'adhesió al partit de l'anomenat *despotismo ilustrado*, prest sustituït pel *realismo* i es forma una simbiosi amb la defensa de l'integrisme religiós radicalitzat com estava aquest últim amb la supressió del Tribunal del Sant Ofici de la Inquisició i les primeres desamortitzacions hagudes en el Trienni Liberal (1820-1823).

5 - Consolidació i acció (1833-1869)

La mort de Ferran VII i l'ascensió al trono d'Espanya d'Isabel II significuen l'entrada al govern de la nació del partit liberal amb les seves dues tendències moderada i progressista, el que suposa la concrecció i consolidació del partit contrari, que ara es denomina ja clarament *carlista*.

[4] *Reglamento para los cuerpos de Voluntarios Realistas decretado por S.M. en 26 de febrero de 1824*. Palma de Mallorca. Imp. de Felipe Guasp. 1824. 92 p. en 12º.

Totd'una, mort Ferran VII, es donen les primeres manifestacions del realisme o ja més bé carlisme a Palma. El Capità General Monet del Barrio promulgà un ban exhortant als *Voluntarios Realistas* que guardassin la calma, però fou necessari que pots dies després entregassin les armes i es llicencià el cos per evitar suport a la causa de D. Carles, com havia succeït a la Península. En aquells dies, alguns nobles i religiosos intentaren propagar la candidatura de D. Carles com també sis oficials del Regiment d'infanteria de Sòria, que foren tots ells arrestats. Però el carlisme seguia publicant i defensant la causa de D. Carles i entre el poble hi havia descontent molt extès, degut a la política sectària dels governs liberals sobretot pel que fa a la seva actitud envers la religió. L'any 1835 el nou Capità General, el Comte de Montenegro, que era fervent liberal, tement una conspiració carlista, empresonà els religiosos més destacats d'ideologia carlista com foren el caputxí Felip de Mallorca i els dominics José Desiderio, Julià Bordoy, Vicent Juan i Domingo Lladó que juntament amb un carmelita i un observant foren enviats discretament a Maó i València.

Aquesta situació deriva de seguida en una actitud bèlica, que paral·lela al desenrotllament de la I Guerra Carlista (1833-1840) provoca alguns conflictes armats. Aleshores sembla convenient distingir aquesta fase les etapes següents: Inici de les conspiracions, l'activitat carlista sumergida i les sublevacions armades.

5.1 - Inici de les conspiracions

Ja hem mencionat els aconteixements d'un primera conspiració a Mallorca que fou abortada per l'activitat del Comte de Montenegro, però aquesta no era més que una mostra del malestar existent a les Balears manifestat amb altres dues que es tramaren: la de Manacor i la d'Eivissa.

La primera sublevació i la més important fou a Manacor i es coneguda a vegades pel nom de la *Llorençada* o *el Rebombori*. Començà el 10 d'Agost de 1835 i els seus caps destacats foren Francesc Mas (a) *Maset*, D. Martí Bonet, D. Francesc Fàbregues, el clergue D. Jaume Jaume, Joan Cerdà Carrió (a) *Tafal,* Joan Nadal (a) *Llunes* i D. Josep Botellas que formaren una *Junta Facciosa* o *Pretorio Consular.* Eren en total uns 200 homes que organitzaren partits i empresonaren a liberals notables. Després de desordres diversos i degut a la benèvola actuació dels pares dominics i del clero parroquial, es pogué dar notícies a les autoritats de Palma. El Comte de Montenegro, aleshores Capità General de Balears, disposà la remesa de forces per a dominar la situació, integrades per companyies de caçadors i granaders de les *Milicias Provinciales* [5]. Es dominà la sublevació, però hi ha que consignar el fet de la proclamació de Carles (V) de Borbó com a rei d'Espanya.

La segona sublevació tingué lloc a Eivissa al octubre del mateix any de 1835. L'ordiren elements destacats de la ciutat i nombrosos pagesos i es pretenia alliberar els confinats carlistes que hi havia a l'illa, però fou descoberta el dia 3 de l'esmen-

[5] Per conèixer millor aquests fets es pot consultar la nostra obra *Historia Política Contemoránea de Mallorca (1808-1868)* inclosa a la *Historia de Mallorca* coordinada per J. Mascaró. P. 408 b- 409 b. Palma de Mallorca 1974.

tat mes d'octubre pel Governador Militar. Es formà un procés contra els 26 encausats que havien estat remesos a Palma.

La repressió, dura i severa, es mostrà en la condemna a mort de Francesc Mas, Martí Bonet i Bartomeu Riera pel que fa a la de Manacor, mentre que els altres responsables sofriren penes de desterro a Àfrica de 8 ó 10 anys segons els cassos.

Quant a la d'Eivissa els seus caps Joan Arabí, Miquel Rosselló i Joan Ribas (a) *Truy* foren executats a l'esplanada de Santa Catalina de Palma.

5.2 - L'activitat carlista sumergida

Dins l'ambient local, el fracàs de les dues conspiracions descrites i sobretot, el final desastrós que experimentà LA CAUSA amb la firma del Convenio de Vergara (1839-1840), per iniciativa del general Maroto, principal cap carlista, i al que es considera com a traidor a LA CAUSA, motivaren una nova actitut de part del carlisme que es resumeix amb una involucració major o si es vol l'unió de la defensa de l'ideal polític amb la defensa de l'integrisme religiós, questió iniciada ja abans que ara es consolida. Tres foren les raons a Mallorca que ajudaren a adoptar aquesta posició:

L'actitut inhibicionista del bisbe D. Antoni Pérez de Hirias, en relació a tota mena de col·laboració amb els liberals, als qui considerava oposats a la doctrina católica concretada dins un quadre integrista pels papes Lleó XII i Gregori XVI sobretot, i executors de la desgraciada Desamortització Eclesiàstica de 1835, causant del desordre de les idees espargides a la diòcesi de Mallorca i encara a tota Espanya; i el desastre així originat a l'àmbit pastoral, artístic, i cultural i especialment moral. De més a més, la simpatia del bisbe vers al carlisme era notòria.

El confinament a Balears de figures destacades integristes de l'episcopat espanyol per les ajudes fetes al carlisme: D. Rafael Vélez, Arquebisbe de Santiago que era caputxí i fou confinat a Menorca (1835) on residí fins a 1844 [6]; el bisbe de Palencia D. Carlos Laborda (1838), D. Pablo Cayetano Abellà, bisbe de Guadalajara, per una defensa del papa y que es trobava a Sant Antoni (Eivissa). Endemés el bisbe de Menorca va esser desterrat a Marsella per una defensa efectuada de Santa Filomena sense autorització del Ministre de la Governació [7]. A aquesta relació hi hauria que afegir alguns sacerdots com Fr. Pau Valls i Sebastià Cabrer.

També l'arribada contínua de carlistes afavorí poderosament a mantenir viva la flama de *la legitimidad*. A 1834 entren a Mallorca els primers presoners carlistes procedents de la Península, com Joan Parredón, català d'Oliana, D. Josep Miquel de Otal i Vilella, membre del Consell Reial del Pretendent; oficials de l'exèrcit carlista com Josep Fornés i Gaspar Salvador que anaren a Menorca i a

[6] Vélez era l'autor *Apología del Altar y el Trono* principal obra defensora de l'integrisme a la religió i a la política.

[7] Posteriorment, a 1856, també fou confinat a Menorca el bisbe de la Seu d'Urgell Josep Caixal, passant després a Mallorca on residí a la possessió d'Aubenya.

Mallorca. Notable fou l'arribada del català *Poca Roba*, un dels dirigents de la revolució dels *matiners*, Estartús (germà del cap principal) i Montserrat. Als anys 1855-1856 vingueren com a confinats destacats caps militars carlistes com el mariscal José Jará García, amb el general D. Ignaci Brujó; juntament amb aquests D. Antoni Arbona, l'advocat D. Francesc Puig i D. Melcior Bofill i Ferrer redactor de *El Áncora* de Barcelona.

La permanència i els explicables intents de fugida dels presoners produïren alarmes i trastorns entre el poble. A 1838 un grup de 14 carlistes desarmaren els seus guardians (un cabo o caporal i 6 soldats) quan anaven a transportar aigua des de la Font de Sant Pere i fugiren. Es pensà que estaven d'acord amb els sublevats de Manacor, per lo qual es vigilà especialment l'entorn d'aquella localitat, però no fou així, ja que foren presos devers La Granja d'Esporles. A 1848 fou abortada la fugida de persones carlistes a Eivissa quan pensaven sortir cap a Alger.

Tot això deriva en un estat d'efervescència política i intranquil·litat pública a la que hi contribuïren determinats fets que cal esmentar:

En primer lloc l'actitut d'una gran part del clero que militava l'integrisme religiós i que lògicament mirava amb simpatia la causa carlista. Alguns esdeveniments aïllats poden servir d'exemple com el promogut pel predicador de la novena de Sant Josep, que era el quaresmer de la Seu, que produí malestar entre alguns militars assistents a la funció religiosa i abandonaren el temple (març de 1842).

El mateix bisbe Pérez de Hirias remeté una exposició al Regent general Espartero, Duc de la Victoria, que fou qualificada com insidiosa pels elements liberals i el Promotor Fiscal de l'Alcaldia la judicà ofensiva. Del mateix Regent del Regne -Espartero- arribà una comunicació al bisbe, on li manfestava *su real desagrado* per l'ideari de l'escrit, comunicant-li que no se'l desterrava degut a la seva edat, puix era major.

Endemés el general D. Josep Aymerich i Varas, que havia estat Capità General de les Balears des de 1838 a 1843, estava desterrat a Mallorca per haver dirigit una conspiració carlista a València a 1834. Fou assessinat i es rumoretjà que la seva mort era una qüestió tal vegada de caire polític. El llarg i laboriós procés, al que intevingueren más de 90 persones, no aclarí del tot la veritat i es veu que les pressions polítiques ho impediren.

5.3 - Les sublevacions armades de 1860 i 1869

A Espanya les aspiracions del carlisme continuaven ben vives encara que no es manifestaven clarament i el Comte de Montemolín (Carles VI pels carlistes) seguia aspirant a accedir al trono. Aquest estat d'insubordinació es manifestava en contínues conspiracions que pel que fa a Mallorca es concreten en les següents:

<u>La conspiració d'Ortega (1860).</u>

D. Jaime Ortega y Olleta era el Capità General de Balears i home de forta personalitat i de clara vocació militar i és la figura principal de l'esmentada sublevació.

Un desconeixement del fons d'aquesta conspiració és la raó fonamental de l'incert judici que sobre ella es pot fer. Sembla que D. Carles (VI) s'embarcà a Marsella amb el seu germà Ferran cap a Mallorca on arribà el 29 de març al dematí, per anar després a Maó on embarcaren els batallons de Lérida i Tarragona. Tornaren a Mallorca i des d'aquí el general Ortega organitzà una flota de cinq vaixells a vapor i dos velers que conduïren les tropes embarcades (uns 3500 homes) fins a Sant Carles de la Rápita.

Traslladades les tropes al Coll de la Creu, el sigil i encara el secret, que guardava Ortega alarmaren a les desorientades forces i vingué de sobte el fracàs, fugint el Comte de Montemolín i l'infant Ferran per una banda i per l'altra el propi general Ortega que fou capturat a Calanda i processat i excutat a Tortosa [8].

La realitat és que la traició de diverses persones i caps de la sublevació a València i a Madrid, sembla que foren la causa del desastre. No obstant, seria una ingenuïtat pensar que a Mallorca, Ortega no contava amb ajudes importants. Dos nobles mallorquins D. Lluís de San Simon i Orlandis, Comte de San Simón i el seu germà el Marquès del Reguer, foren dues de les figures més significades entre altres que donaren el seu suport a la causa [9].

La conspiració de 1869.

Aquesta conspiració tingué un caràcter local més acentuat que l'anterior, puix el poble mallorquí hi va estar més vinclat, fins i tot en les conseqüències que es produïren dins el quadre més general de la política i concretament al propi liberalisme.

La intriga fou elemental per no dir primitiva, encara que pretenia la proclamació del Duc de Madrid com a rei d'Espanya. S'inicià per una sublevació de part de les tropes del Regiment de Galicia, dirigides per caps de graduació baixa i es pensà que a una fase posterior tendria l'ajut dels elements carlistes de Palma. Una filtració del que es preparava, permeté a l'autoritat militar desfer el seu entramat abans del 20 d'agost, fita assenyalada per a l'alçament.

Les seqüeles que produí no cal examinar-les aquí, ja que el tema s'allargaria molt. No obstant, hi ha que indicar almenys algunes notes que enrariren l'ambient. Aquestes foren l'engrescament dels elements liberals (*Tertulia del Progreso*, *Conciliación Liberal*) i republicans que oferiren uns 150 homes pel manteniment de l'ordre públic i la creació d'un *Comité de Salvación*; l'entrega d'armes als elements polítics civils no carlistes, pel Capità General Socias del Fangar i pel Governador civil; la força que prengué un alçament republicà amb la formació del grup armat *Voluntarios de la Libertad*, i per últim, l'excitació de la premsa de diverses tendències com *El Obrero* (republicà), *El Observador* (monàrquic), *El Progreso*, *La Conciliación Liberal* (ambdós monàrquics liberals) i *El Cruzado* (carlista).

[8] Ortega era home de temple. En el procés declarà: *Protesto nuevamente de que no pido perdón de la vida. Me siento con fuerzas para ir sereno a sufrir mi pena*. (Román OYARZUN: *La historia del carlismo*. Cap. 16. p. 261. Madrid.. 1969. Alianza Edit.

[9] Al veure, un fill del primer es casà amb una filla del ja mort general Ortega a 1863.

5.4 - Component ideològic

A aquest període la ideologia es manté feel a la defensa de la religió católica i a la concepció d'un estat polític on les institucions siguin un reflexe d'una estructura política cristiana segons la mentalitat de la defensa del *Altar y el Trono*. La causa dinàstica representada pel Comte de Montemolín es considera o es vol presentar com l'únic camí a seguir per a realitzar pràcticament aquesta concepció.

Però el fet de la Desamortització Eclesiàstica i l'assumpció d'un sector de l'Església del liberalisme moderat introdueix una fissura o clivella al monolític carlisme fonamentat sobre el binomi religió-integrisme. A Mallorca s'aprecia tal canvi a la revista *La Fe* (1844) de la que foren ànimes Josep Mª Quadrado, Tomàs Aguiló i Josep Vidal i Pont. Un bon testimoni del que s'ha dit pot esser el següent: *La fe es de naturaleza harto divina y está colocada demasiado arriba paraque* (sic) *pueda salpicarla el lodo de la tierra. De categoría asaz inferior es la libertad y los escesos* (sic) *cometidos en su nombre dejan atrás seguramente a los que en el de la fe puedan haberse perpetrado, y sin embargo, aquella palabra no nos asusta, y en su recto sentido la apreciamos siempre* [10].

L'espurna d'una possible col·laboració del cristianisme amb el liberalisme estava encesa i s'enriquí engrandint-se al llarg dels anys.

6 - Guerra i pau (1871-1909)

6.1 - La radicalització de LA CAUSA

La conflictiva situació d'Espanya a partir de 1868 com a conseqüència de la política revolucionària de *la Gloriosa*, del desconcert de les estructures de govern per les reformes programades, la corrupció política i econòmica i la persistència de la inestabilitat política provocada pels republicans (dividits entre federals, unitaris, militars), pels alfonsins (seguidors del princep Alfons, fill d'Isabel II), pels nous monàrquics de Prim, Ruiz Zorrilla aunats entorn d'Amadeu de Saboya, encoratjen els entusiasmes dels carlistes que veien prop la instauració del pretendent carlista Carles (VII), el Duc de Madrid, nebot del comte de Montemolín com a fill de Joan el germà seu que es separà del carlisme per les seves idees liberals.

La situació tensa provoca l'obertura de dos camins al carlisme: Per una banda, l'ofrena d'una opció política o diplomàtica que al donar accés al poder al futur Carles (VII), garantitzàs una forma de govern política estable al poble espanyol i una altra, més expedita, encara que violenta, senzillament el camí de les armes o de la guerra de llarga tradició dins el carlisme i no estrany a la resta de la nació, que contemplava la descomposició de l'estat per la lluita dels cantons federals -Cartagena, per exemple- o aquestes mateixes forçes col·laboradores d'extremismes socials, com va succeir a Mallorca.

[10] *La Fe*. 1844. T. I. p. 3-4. Imp. de Estevan Trias.

6.2 - L'efervescència carlista

L'estat de coses descrit anima als carlistes mallorquins on existia un entusiasme soterrat com ho prova l'actuació a Menorca de *La Compañía de la Porra* que en les seves desafortunades intervencions cometé ofenses indiscriminades contra determinades persones de manera violenta i arbitrària creant una popularitat negativa que a la llarga ve resultar perjudicial a la causa carlista. No obstant, hi ha que significar que la seva raó d'esser era de fet un ajut a conspiracions de tipus carlista que mantenien contactes amb elements peninsulars. Al maig de 1873 D. Manuel Blanco i el Vescomte de Bonald, que era l'ajudant del cap carlista català Savalls[11], vingueren a Mallorca i al tornar-se'n a Barcelona foren detinguts.

Fets de la vida quotidiana ajudaven a fer reviure la tensió política i ho prova que la simple i popular sortida del *carro de la Beata* fou considerada com un acte d'afirmació carlista[12] o la celebració d'un consell de guerra al sacerdot Miquel Coll i al Sr. Capdebou, condemnats el primer a sis mesos d'empresonament al temps que l'altre era alliberat.

6.3 - La intervenció de la premsa

Alguns diaris de difusió notable a l'àmbit local adoptaren una atenció benèvola vers al carlisme i a vegades fins i tot simpatitzant. Tals foren els casos de *El Isleño* i *El Cantón Balear* als quals en ocasions hi apareixien escrits que foren interpretats com incitació a la guerra, mitjançant crítiques al Govern. Això produí sèries advertències del Govern Civil de la Província, sobretot pel que fa a propagar notícies falses respecte a la guerra carlista que ja es desenrotllava als territoris peninsulars.

Però la novetat dins aquest ordre es troba en l'aparició d'una sèrie de publicacions de clara ideologia carlista. Constitueix un fet de gran trascendència que donà una alta volada al coneixement de la causa carlista. Els elements més selectes i cults es nodrien de la premsa de caràcter més nacional com *La Margarita* [13], *El Católico* (València, 1871) o *El Cuartel Real*.

Però el carlisme mallorquí comptava amb dos diaris integristes, com eren *El Áncora* i *El Católico Balear,* que no eren pròpiament carlistes, però simpatitzaven amb la causa i a vegades publicaven articles molt propers a l'ideal carlista. Encara més siginificatiu fou l'aparició de revistes elaborades exclusivament per a difondre el coneixement i les notes essencials de la política del carlisme. Es pretenia que es conegués i crear un ambient popular favorable, obtenint l'imprescindible ajut popular. Aparegueren *La Honda Carlista* (1871-1872), *La Constancia* que finí a 1873 i més envant *El Tambor* que fou el successor de *El Bombo*, i finalment, *El Centinela*.

[11] Francesc Savalls (1817-1880) militar defensor dels drets de Carles VII. A 1872 derrotà a Cabrinetti, general liberal, i dos anys després a 1874 al general Nouvilas essent anomenat pel pretendent Capità General de Catalunya.

[12] El *carro de la Beata* es una cavalcada que sortia el primer diumenge d'agost de cada any a Palma en el que l'infància hi juga un paper principal i que té tan sols un caire religiós i popular sense cap mena de tipus polític.

[13] Era un setmanari religiós, polític i literari de Madrid (1871).

Especial atenció mereix *La Honda Carlista*. Des d'un principi afirmà el seu ideal: *Dios, Patria, Rey* i de seguida declarà la lluita contra el liberalisme; aludí a Maroto i a la traició de Vergara i envià les seves salutacions a D. Carles i als generals carlistes D. Joan Castell i D. Francesc Savalls. Sovint intercalava incitacions carlistes com la següent: *¡ Mallorquines ! Viva la legitimidad monárquica que representa D. Carlos de Borbón*.

En ocasions entrava en detalls més concrets, com per exemple, quan manifestà la impossibilitat que el liberalisme arreglés els mals d'Espanya com ho demostren 40 anys de la història[14]; l'anàlisi negatiu de les reformes del montpensieristes de Sagasta i de Ruiz Zorrila; el projecte de la llei de quintes que considera *verdadero tributo de sangre*. Quant a la república la considera *el más funesto cataclismo. Los españoles quieren un paso tranquilo de la monarquía a la república. Los intransigentes y los ulranacionalistas no lo harán así* [15].

En el darrer número anuncia el final de la publicació per *causas que no pueden pertenecer al dominio público* manifestant que sempre ha estat feel a la divisa: Déu, Pàtria, Rei. Acaba: *Si hoy nos retiramos es porque a ello nos obligan conveniencias de partido*.

¡ Baleares ! ¡ Viva D. Carlos de Borbón !.

Completen aquesta relació altres dues publicacions: *El Cruzado* (1869-1871) i *El Tradicional* (1873). El primer dirigit per Damià Isern mantingué àrdues polèmiques amb *El Iris del Pueblo* i aquest últim l'atacà amb violència extraordinària durant els mesos d'abril, maig i juny de 1870 per motius d'ordre religiós i polític. Les invectives dirigides conta el primer eren molt fortes. Vet aquí una mostra: *En cuanto a la conciencia tan elástica, eso lo debéis saber vosotros, fariseos modernos, sepulcros blanqueados (como muy bien ha dicho un colega) á bien que nunca habéis tenido ni conciencia, ni virtud, ni moral, ni buenas costumbres. Ya volveréis por otros sicarios de la monstruosidad. Hasta otro dia holgazanes de El Cruzado*[16].

El segon duia per subtítol *Periódico católico-monárquico de Palma de Mallorca* i també for dirigit per Damià Isern i era declaradament carlista.

A una etapa posterior, concretament ja dins el segle XX hi ha que esmentar *La Tradición* que arribà esser el portaveu del *Partido Jaimista Mallorquín*

6.4 - L'incert camí del constitucionalisme

La crítica situació que imperava a Espanya per les lluites obertes entre republicans, monàrquics-alfonsins i els seguidors del general Prim amb el desconcert consegüent, animà als carlistes a presentar-se a les eleccions de 1869. A Mallorca presentaren una candidatura integrada per D. Manuel Sureda i Boxadors, el Marquès de

[14] Artº *¡ Despierta Pueblo !*.

[15] Vid. nº 4.

[16] *El Iris del Pueblo*. Nº 173.

Campo Franco i D. Jordi de San Simón y Montaner pel districte de Palma, D. Guillem Verd i Reura per Inca i D. Josep Quint-Zaforteza i Togores per Manacor. Eren persones de la noblesa mallorquina, al manco la majoria, amb forta influència als àmbits rurals. L'èxit que seguí a l'elecció fou una sorpresa general i s'explica perquè la massa de la població catòlica que no era totalment integrista, desorientada per la desunió dels monàrquics i asustada pels excessos liberals, donà els seus vots al carlisme, engrescada pel clero tradicional i conservador que veia amb justificada preocupació el demble que agafaven els esdeveniments.

La tensió i la inestabilitat nacional impediren que aquest triomf a les urnes, tingués vertadera efectivitat, i d'aquesta manera sols restava el camí de les armes, que per altra banda era ja un fet. Després tingué lloc l'Asamblea de Vevey on hi acudiren les figures més representatives del carlisme i on estigueren representats els principals estaments. És a dir els següents:

- Grands d'Espanya: 6 (entre ells el Marquès de la Romana)
- Títols de Castella: 10
- Membres del Consell del Rei: 7 (entre ells D. Joan Dameto)
- Generals, oficials i caps del exèrcit: 20
- Diputats: 7 (de Guipúzcoa, Vizcaya, Àlava i Navarra)
- Juntas de España: 27 (cap de les Balears)
- Directors de diaris: 4
- Senyors carlistes: 21 entre ells D. Manuel Sureda i Boxadors)

A les eleccions de 1872 el Partit carlista tan sols obtingué 10 ó 12 actes de diputats (a les anteriors n'havia tingut 79) i les circumstàncies conduïren a que el Pretendent Carles (VII), Duc de Madrid, llançàs el crit a la guerra, el 14 d'abril de 1872.

6.5 - El camí de la guerra

El carlisme mallorquí contribuí directament al desenrotllament de la III Guerra Carlista donant una passa aventurada. La contribució fou important i decidida i en ella hi ha que considerar dos aspectes igualment interessants. Per una banda, l'ajut material i personal a la guerra i per l'altra les conseqüències de la derrota militar de la causa carlista, que significà un cop moral i material als elements nobles mallorquins que havien donat suport a la guerra.

Respecte a la intervenció militar uns mallorquins intervingueren directament a la guerra com D. Josep Quint-Zaforteza i Togores (1821-1880) i els seus dos fills Joaquim i Josep[17], D. Josep Sureda i Boxadors, fill del Marquès de Vivot, D. Joan Sureda i Zaforteza i el seu germà Josep, ambós lluitaren amb el general Elicio de Berriz, i D. Josep Fortuny entre d'altres.

L'ajuda de part de la nobleza a la causa carlista tingué conseqüències greus,

[17] Joaquim fou ajudant del general Elío i formà part de l'esquadró d'escolta del Duc de Madrid y Josep lluità vora el general Mogroviejo. Ambdós reberen nombroses condecoracions.

ja que alguns membres perderen bens, sofriren embargs o experimentaren desterros com D. Pedro Caro Álvarez de Toledo, Marquès de la Romana, D. Bernardo Tacón, Duc de la Unión de Cuba, D. Josep Quint-Zaforteza i Togores, D. Josep Sureda i Boxadors, D. Joan Fortuny Sureda, D. Francesc Rossinyol de Zagranada, D. Ramon Orlandis i el Marquès de Campo Franco que fou desterrat a Córdoba. Especial menció mereix Dª Catalina Zaforteza i de Togores (1833-1912) - la *Gran Cristiana*- que fou considerada la major contribuent a la causa carlista en numerari. Ja abans havia format part del cercle del general Ortega i a consequència de la derrota de la III guerra carlista, va esser desterrada a Guadalajara i després s'establí a Montpeller fins que pogué tornar a Mallorca.

No es possible aquí esmentar la llista completa dels carlistes que anaren a la guerra o defensaren amb fervor la causa. Recordem D. Damià Isern director de *La Honda Carlista*, els militars D. Joan Obrador, D. Eudald Sastre de O'Ryan, D. Manuel Planas i Moncada, mariscal de camp que era de Maó, D. Ramon Rodríguez Trujillo i el clergue D. Batomeu Tomàs i Morlà, catedràtic de la Universitat i Rector d'Inca i després de Santa Creu de Palma.

6. 6 - La problemàtica ideològica

Primerament es fa precís exposar quina era la ideologia del carlisme en aquesta etapa iniciada a 1870 i per ventura d'una manera especial pel que fa a Mallorca.

L'afincament del liberalisme a Espanya i l'acceptació tàcita o expressa del seu contingut i de la forma de l'exercici del poder per una gran part de la població espanyola, provoca le necessitat d'adaptar i donar a conèixer la doctrina i pensament carlistes, que es concretà en la concepció d'una estructura nova de l'estat resorgint antics sistemes i formes de govern. La raó d'esser es troba en la mateixa arrel del carlisme, puix la defensa dels drets de l'anomentat Carles V, tingué el suport principal en les antigues regions forals que d'una forma o altra, s'havien oposat al centralisme borbònic, com succeí a Vizyaya, Guipúzcoa, Àlava, Navarra i fins i tot als antics regnes integrants de la Corona d'Aragó . La radicalització de fet d'aquest centralisme borbònic, és causa de l'arrelament del carlisme en la resurrecció de la personalitat dels antics regnes que constituïen la monarquia del Àustries.

Aquesta realitat es precisa en els següents punts bàsics del pensament polític carlista:

- Asegurar l'ajut, col·laboració i suport de les regions amb fort contingut foral com eran Vizcaya, Guipúzcoa, Álava, Navarra i Catalunya.
- Estendre aquesta concepció política a tots els antigs regnes i estats especialment als que integraven l'antiga Corona d'Aragó.
-Resorgiment i actualització de la passada estructura del *Regnum Hispanarum* i d'aquesta manera constituí un front sòlid oposat al federalisme republicà[18].

[18] Es curiós que tot això hagi estat un precedent clar de "l'estat de les Autonomies" que estableix l'actual Constitució de 1978.

- Entendre l'exercici de la llibertat a través dels furs de cada regió que limiten i impedeixen el possible abús de la vertadera llibertat del poder del rei.

Tot això significala la divisa: Déu, Pàtria, Rei i Furs.

A Mallorca aquesta ideologia presenta uns aspectes concrets que convé tenir en compte i assenyelar:

1 - En primer lloc, a 1870 hi ha una campanya especialment dura, dirigida sobretot per *El Iris del Pueblo* contra el carlisme en general i en especial contra *El Cruzado*, defensor de la religió catòlica on s´hi mesclen endemés atacs a Mastai-Ferreti (el papa Pius IX), defensa de la feminista republicana Magdalena Bonet i qüestions d'ordre intern de l'Església mallorquina. Els comentaris foren crítics pels caps del carlisme mallorquí dels quals tan sols sortí alliberat en part D. Josep Quint-Zaforteza i Togores.

2- Les dissensions internes del carlisme emanades del comunicat de la *Junta Central Católica* amb el fi d'obtenir el suport a favor de Cándido Nocedal. La posició de Quint-Zaforteza fou enaltida fins i tot per *El Iris del Pueblo*, encara que al final aquest ùltim es va mostrar partidari de la intransigència. La rancùnia contra el carlisme arriba a empresonar al periodista Damià Vidal per la defensa que feia del carlisme a 1873.

3 - L'escàs impacte del *Manifiesto de Carlos VII al Principado, Aragón, Mallorca i el País Valencià* del 16 de juny de 1872, on es prometia restaurar els furs, suprimits pel *Decreto de Nueva Planta* de Felip V.

4 - El fet de l'expectació del catolicisme mallorquí davant les relacions entre *La Unión Católica* i el carlisme, el tradicionalisme i el possible nexe entre aquest últim i l'integrisme.

7 - Testimoni i possible adaptació

La derrota de Carles (VII) que posà fi a la III Guerra Carlista fou un cop terrible per LA CAUSA i el històric *Volveré* resona encara com a tret o indret dins les ondes de l'idealisme, entre romàntic i tràgic, sobre el quadre desventurat d'un esforç tan gran, de lluites, de sofriments i morts, que assolaren damunt una gran part d'Espanya, especialment sobre uns homes feels a un ideal, per ventura allunyat de la realitat política, però amb unes possibilitats pràctiques de govern que la dissort política havia fet impossible.

Apart de la millor o pitjor direcció acertada de la guerra, de la manca de l'imprescindible potencial econòmic, existia endemés, la falta de coneixement de l'ideal carlí per gran part de la població espanyola.

A Mallorca s'inicià un canvi de rumb notable i es pensa d'una manera especial en propagar la causa carlista. Tot això sorgeix amb força i impuls fora mida i es pot concretar en alguns punts principals: L'esmentada propagació del pensament i

pla d'actuació del partit, el prestigi dels seus caps i el que podiem denominar nou carlisme.

7. 1 - La propagació de l'ideal carlista

L'estendre el coneixement del carlisme tingué un caràcter prioritari, no sols perquè una vegada conegut seria estimat convenientment per la població sinó endemés perque això suposava d'alguna manera l'increment dels adeptes. Tota una política i els consegüents fets fan veure ben clar la nova situació. Així s'inaugura el *Centro Tradicionalista de Palma* (31-III-1889), es celebren amb importància especial les festivitats de la dinastia carlista o la recpeció del retrat del Pretendent firmat per ell mateix, i el pintor mallorquí D. Faust Morell verifica també un hermós retrat del Duc de Madrid.

Sobretot es presta atenció als nous problemes de la societat. El Centre obert es transforma en una societat de socors mutus; es crea un fons de reserva destinat als no aptes pel treball; es redimeix del servei militar als fills dels membres associats.

Altrament s'obrin nous centres a Manacor i Pollença i s'inicia una política conciliatòria amb la dinastia que regna a Espanya (funeral en sufragi d'Alfons XII), o l'intent d'aproximació al partit fusionista.

7.2 - El prestigi dels seus caps

Després del fracàs de la intervenció a la Guerra Carlista, les principals figuras de LA CAUSA a Mallorca hagueren d'esser sustituïdes i el moviment és dirigit pel Marqùes del Reguer fins el 20-III-1891. A partir d'aquesta fita, es fà càrrec de la direcció D. Faust Gual de Torrella que ho va esser fins a la seva mort a 1895; es una etapa d'extensió del carlisme a Mallorca en la qual és conegut i de veres apreciat.

La iniciativa de Gual de Torrella fou acertada i molt benficiosa pel partit i en bona part es obra seva, puix gaudia la seva persona de prestigi social i disposava de una potència econòmica notable que afavorí molt les possiblitats del carlisme. També a la cort de Carles (VII), el malaurat pretendent, s'apreciá degudament la seva entrega i entusiasme[19].

Encoratjaven el moviment *El Áncora, El Católico Balear* i *El Centinela*, però la força la rebé clarament de *La Tradición* dirigida per carlistes entusiastes com eren D. Marià Zaforteza i Crespí de Valldaura i D. Antoni Vidal Vaquer. No obstant, els efectes de la seva propaganda es deixaren sentir ja en el segle XX.

7. 3 - Nous horitzons al carlisme

El nou segle planteja al carlisme uns nous indrets. El Duc de Madrid (Carles VII) havia passat la frontera de França a 1876 i a 1893, ja viudo de Dª Margalida de

[19] Gual de Torrella fou invitat a les noçes del Pretendent amb Dª Berta de Rohan i a nivel nacional la seva obra i figura fou donada a conèixer per la premsa adicta.

Parma, es casà amb Dº Berta de Rohan, matrimoni que no fou ben vist pels fills de Dª Margalida, Jaume i Blanca. El primer (Jaume [III] pels carlistes) fou proclamat hereu a la mort del seu pare Carles a 1910 i no tingué successió; per això a la seva mort ocorreguda a 1931, els drets passaren a Alfons Carles, onclo seu i mort també sense successió directa.

Tot i amb això Jaume (III) fou el cap del *Partit Jaumista* que representà el carlisme. Paral·lelament als problemes dinàstics es presentaren dificultats ideològiques, ja que l'impuls que prengué a Espanya el catolicisme social al primer terç del segle XX, no fou assimilat pel carlisme tan sols parcialment, gràcies al fervor d'homes tan il·lustres com Victor Pradera entre altres, que lluitaren per a defensar la causa carlista dins el quadre del constitucionalisme. La radicalització ideològica, social, política i encara econòmica que impera a Espanya, desemboca a la Guerra Civil de 1936 a la qual el carlisme s'hi veu involucrat per una sèrie de raons que aquí no és possible considerar, tinguent en compte l'espai de temps de que es diposa per a una conferència, qüestió que per altra banda surt ja dels límits cronològics del segle XIX.

Es necessari acabar. Malgrat el que es vulgui pensar, el carlisme és un fet històric de gran trascendència dins la història d'Espanya, que no es pot marginar ni infravalorar. La dissort del seus fracassos i desenganys polítics, socials, i les encletxes obertes dins el primitiu edifici, gairebé monolític polític i religiós, altera consciències, provoca injustes rancùnies i ressentiments que vestits d'una altra forma reneixen al segle XX amb agressivitat creixent.

Tot i amb això, avui, quan el carlisme ha entrat dins el regne ric i poètic de la utopia, l'historiador resta conmogut al contemplar tants d'anys de fidelitat, quantitat tan gran de sofriments, sacrificis, angúnies, entusiasmes, fervors romàntics i poètics per LA CAUSA, enrevoltada d'aires nebulosos de poesia, valor, i desgràcia, que resumeixen la trista i captivadora imatge del carlisme.

LA ULTIMA GRAN SOCIEDAD EUROPEA EN EL TESTIMONIO DE DON JACOBO FITZ-JAMES STUART, DUQUE DE ALBA*

José Orlandis

Recuerdos de infancia y juventud

Una de esas casualidades que a veces se presentan por sorpresa en el quehacer habitual del historiador, puso en mis manos un documento absolutamente excepcional, que ilumina con luz propia un capítulo importante de la historia europea de los tiempos anteriores a la primera Guerra mundial. Su lectura me reveló que se trataba de una información de apasionante interés sobre la historia social de Europa y, en concreto de su alta sociedad que pronto habría de desaparecer. Y ese documento no había sido comuesto a través de fuentes de segunda mano, sino que se trataba del testimonio de alguien que había conocido y vivido personalmente ese medio social, que constituía uno de los últimos residuos de la Europa del Antiguo Régimen.

El documento en cuestión -hora es ya de decirlo- son unas memorias inéditas de don Jacobo Fitz-James Stuart escritas en la década de los pasados años 40, cuando había ya cesado en el cargo de embajador de España en Inglaterra. Las "Memorias" son extensas -varios cientos de folios mecanografiados- y, como es lógico, no intentaré exponer, ni siquiera en sus grandes líneas, el riquísimo contenido. Se trata tan sólo de recoger algunos hechos e informaciones que puedan servir para rehacer los rasgos fundamentales de aquella sociedad; unas noticias que vienen avaladas por el conocimiento inmediato y vivencial que el Autor de las "Memorias" tenía de los acontecimientos y sucesos que relata.

Jacobo Fitz-James guardaba entre sus recuerdos de infancia el de que en los viejos palacios de la Grandeza de España no había comedor; por entonces, siendo todavía niño, se instaló en el Palacio de Liria. y, como un resto de la tradición antiguo, él y su hermano comían a mediodía con su madre, mientras su padre, el Duque, almorzaba con su hija y algún amigo. Por la noche, la familia cenaba reunida en el nuevo comedor.

En tiempos de la infancia de Jacobo, la Casa de Alba había pasado por una

* Conferencia pronunciada en la Academia el día 21 de marzo de 2002.